

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ

Визначається рівень соціокультурної компетенції вчителя іноземної мови та виділяються необхідні вміння для ефективного її формування.

Наприкінці 20-го - на початку 21-го століть ідеї соціокультурної освіти отримали широке висвітлення у світовій літературі [2, 3, 5, 7, 9]. Ефективність проведення нової мовної політики у значній мірі залежить від розуміння важливості соціокультурної освіти за допомогою використання засобів іноземної мови вчителями іноземної мови (ІМ) у школах, коледжах та вузах, від особистісного оволодіння її ідеями та положеннями та нового стилю педагогічної роботи як засобу присвоєння філософії мовної освіти з яскраво вираженою соціально-педагогічною домінантою на діалозі культур.

Відсутність міждисциплінарного співробітництва у моделюванні системи навчання у вузі, слабка міждисциплінарна інтеграція під час вивчення рідної та іноземної мов у вузі не дозволяють розширити країнознавчо-обмежений підхід до вивчення культури країн, мова яких вивчається.

Постає питання про поєднання науково-методичних зусиль у плані соціокультурної освіти за допомогою засобів спільного вивчення мов. Тому дана тема є актуальною для мовного педагогічного вузу та вимагає вирішення проблем, які пов'язані з нею.

Спрямованість вивчення мови та культури визначає одну зі стратегічних ліній сучасної мовної освіти та характеризується у мовній педагогіці як соціокультурний підхід. Багатоаспектна соціокультурна освіта (загальнокультурна, країнознавча, лінгво-країнознавча тощо) є обов'язковим компонентом мовної підготовки вчителя. Вітчизняних та закордонних наукових праць з соціокультурного підходу до навчання іноземних мов небагато [3, 7, 8]. Вченими визначені критерії сформованості особистого простору – індивідуальний мовний тезаурус, інтелект, індивідуальна мовленнєва стратегія вчителя ІМ [3, 4], основи іншомовного спілкування [8]; визначені сфери міжкультурного спілкування [9]; здійснено спроби розробити модель навчання іноземної мови в соціокультурному контексті [4]; розглянуті питання соціології навчання іноземних мов [2, 5, 7]; аналізуються психологічні, лінгводидактичні принципи навчання іноземних мов у межах соціокультурного підходу [1, 4, 6, 9]; описано соціально-психологічні передумови лінгво-соціокультурної компетенції [2, 7] тощо.

Однак питання підготовки вчителя не лише як спеціаліста-предметника, але й як педагога широких поглядів та мислення, з розумінням загального соціокультурного контексту своєї діяльності, який здатний самостійно орієнтуватися в культурному середовищі сучасного суспільства та брати участь в діалозі культур для вирішення проблемних завдань та навчити цього своїх майбутніх учнів, недостатньо висвітлене на сторінках методичної літератури [3].

Згідно з новою програмою з іноземних мов для середньої школи, основною метою навчання іноземних мов є формування комунікативної компетенції учнів. В межах соціокультурного підходу до навчання іноземних мов під **міжкультурним спілкуванням** ми розуміємо функціонально обумовлену комунікативну взаємодію людей, які виступають носіями різних культурних спільнот у зв'язку з усвідомленням ними або іншими людьми їх належності до різних геополітичних, континентальних, релігійних, національних, а також соціальних субкультур. Під час іншомовного міжкультурного спілкування в якості інструмента виступає мова, яка є іноземною для всіх чи деякої частини учасників цієї міжкультурної взаємодії. Тому формування соціокультурної компетенції (СКК) є необхідною умовою підготовки до міжкультурного спілкування.

СКК – це комплексне явище, яке включає в себе набір компонентів, які відносяться до різноманітних категорій. Одні вчені виділяють такі компоненти СКК: *лінгвокраїнознавчий, соціолінгвістичний, соціально-психологічний та культурологічний*. На думку В.В. Сафоновой, в структурному плані СКК включає *загальнокультурну, країнознавчо-маркіровану, культурознавчу, соціолінгвістичну та соціальну компетенції* людини. Н.Б. Ішханян ввів термін *лінгвосоціокультурної компетенції*, яка об'єднує поняття лінгвокультурознавчої та соціолінгвістичної компетенцій.

Автори концепції нової парадигми освіти серед основних якостей сучасного вчителя іноземної мови називають його *креативність* та *інноваційність* – здатність до подолання традиційності у процесі навчання іноземних мов, присутність рефлексивного мислення – здатність коригувати свій понятійний апарат, попередній досвід, роблячи його адекватними до сучасної педагогіки, сприймання полікультурності.

З метою виявлення того, наскільки вчителі англійської мови володіють соціокультурною компетенцією, в липні 2002 року ми зробили діагностичний зріз на базі факультету іноземних мов Житомирського державного педагогічного університету, де, сумісно з волонтерами Корпусу Миру США в Україні, була проведена лінгвістична школа за участю більш ніж 100 вчителів англійської мови середніх шкіл Житомирської області. Вчителі працювали у різних режимах: парному, малогруповому. Їм було запропоновано висловитися за основними проблемами лінгвістичної школи: "New Aspects of Teaching English on Civic Issues" - та їх записували на відеокамеру. Аналізуючи висловлювання вчителів, ми виходили з соціокультурного змісту, який запропонований програмою з англійської мови для університетів та інститутів (за редакцією проф. С.Ю. Ніколаєвої). Згідно з даною концепцією, вчителі англійської мови повинні володіти соціокультурними знаннями (лінгвістичними та нелінгвістичними), навичками та вміннями (практичними та інтеркультурними).

З огляду на отримані результати, нам уявлялося за необхідне провести ще один зріз серед студентів факультету іноземних мов Житомирського державного педагогічного університету для того, щоб виявити, як формується СКК майбутнього вчителя іноземної мови у процесі його професійно-педагогічної підготовки. У полі нашого зору знаходилися два основних питання: Як відбувається формування всіх складників СКК самого майбутнього вчителя іноземної мови; наскільки ефективно формуються його *професійно-педагогічна* компетенція в залузі, яка нас цікавить, та вміння формування СКК у їхніх потенційних учнів.

У пошуках відповіді на поставлене запитання ми спиралися на зогально визначені в педагогічній літературі складники поняття "професійно-педагогічна компетенція".

На думку вчених, *професійно-педагогічна компетенція* являє собою інтегроване бікультурне явище, компонентний склад якого вміщує мовну, мовленнєву, лінгвокраїнознавчу, лінгводидактичну, культурознавчу компетенції.

Програма з англійської мови для університетів та інститутів мовного профілю передбачає розвиток професійно-педагогічної компетенції студентів, яка є необхідною для ефективної роботи у навчальних закладах протягом 5 років навчання. Ми припустили, що під час перших трьох років навчання у вищому навчальному закладі на заняттях з практики англійської мови у студентів повинні сформуватися основи складників СКК, які визначені Сафоною В.В., чію точку зору ми поділяємо. До них відносяться: 1) **загальнокультурна компетенція** – знання про міста, організації, предмети, факти, дії та операції в різних сферах життя; фактичні знання про країни, мова яких вивчається; основні географічні, демографічні, політичні дані; категорії буття (конкретні, абстрактні, живі, неживі) та їх взаємовідносини (часові, асоціативні, аналітичні, логічні, причинно-наслідкові тощо); 2) **країнознавчо позначена культурознавча компетенція** – сукупність знань про країни, мова яких вивчається, та сукупність культурно-маркірованих мовних одиниць: американізми, топоніми, антропоніми, зооніми, назви політичних реалій, суспільних громадських організацій, торговельних марок, назв фірм, крамниць, транспорту, одягу, тощо; 3) **лінгвокультурознавча компетенція** – лінгвосоціокультурна компетенція (термін Ішханяна Н.Б.) – вміння учнів використовувати країнознавчі та фонові знання про країни, мова яких вивчається; лінгвокраїнознавчий мінімум словникового запасу мови; факти, норми та цінності національної культури; специфіку вербальної та невербальної поведінки, яка прийнята у певній культурі. Лінгвокраїнознавча компетенція включає лінгвокраїнознавчі, соціоетнологічні та культурологічні знання і вміння; 4) **соціальна компетенція** – здібність вступати у комунікативні відносини з іншими людьми, орієнтуватися в ситуації та керувати нею.

Виходячи з визначення професійно-педагогічної компетенції, лінгво-дидактична компетенція може лягти в основу другої групи вмінь, які є необхідними для професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя іноземної мови – лінгво-дидактичних вмінь. На відміну від першої групи вмінь – лінгвокомунікативних, - формування яких відбувається на заняттях з практики іноземної мови, лінгво-дидактичні вміння є предметом формування методичних майстерень, практичних занять. Ми вважаємо за доцільне поділити їх на *загальні* лінгводидактичні вміння з формуванням базових вмінь та здібностей та *спеціальні*, які стосуються формування окремих лінгвістичних вмінь.

Окрім лінгво-дидактичних вмінь, для ефективного володіння СКК майбутній вчитель повинен також оволодіти професійно-методичними вміннями, які складають третю групу вмінь його професійно-педагогічної підготовки у вузі. Подібні вміння є дуже важливими, оскільки вони зорієнтовані на пізнання тих, хто навчається та на самопізнання як суб'єктів навчального процесу, які передбачають професійне усвідомлення особистого досвіду вивчення ІМ у сучасній школі, використання отриманих знань та індивідуальних можливостей певного учня за умов навчання. Майбутній вчитель повинен орієнтуватися на реалізацію та "поточну" корективну план уроку, що забезпечує підключення учня до іншомовного спілкування, створення позитивного психологічного мікроклімату, психологічну цілеспрямованість мовленнєвих та немовленнєвих дій учнів, включаючи вміння, які є необхідними для реалізації соціального спілкування: встановити контакт; слухати та чути співрозмовника; коректно виділяти свої комунікативні наміри; прокоментувати відповідь.

Дана група вмінь також складається із *загальних вмінь*, що стосуються здібностей виконувати спеціальні розумові та фізичні дії, які є необхідними для виконання професійних обов'язків, та *спеціальних вмінь*, тобто здібностей ефективно використовувати професійно-методичні дії для організації окремих класних та позакласних заходів.

Описуючи систему підготовки вчителя іноземної мови як культуровідповідну модель, проф. Є.І. Пасов виділяє 8 видів професійних вмінь, які складають стрижень професійної культури: *проективні* – вміння спроектувати, спланувати будь-який вид роботи на уроці; *адаптивні* – вміння використати свій план за певних навчальних умов; *організаційні* – вміння організувати будь-який вид роботи на уроці; *мотиваційні* – вміння мотивувати учнів до навчальної діяльності; *комунікативні* – вміння спілкуватися на уроці та вести його; *контролюючі* – вміння здійснювати контроль за діяльністю учнів та самоконтроль; *пізнавальні* – вміння вести дослідницьку діяльність; *допоміжні* – вміння співати, малювати, грати на музичних інструментах.

Базуючись на даній класифікації та розглядаючи перераховані загальні професійні вміння у світлі формування СКК майбутнього вчителя, необхідно акцентувати увагу на їх реалізації у відповідності з професійним етикетом, поведінкою та нормами, які використовуються представниками даної професії в іншомовній культурі. Наприклад, використовуючи адаптивні вміння, продемонструвати учням специфіку іншої культури мовою, яка є доступною та зрозумілою для даного віку; використовуючи організаційні, мотиваційні та адаптивні вміння, підібрати для учнів спеціальні пошукові соціокультурні завдання, зацікавити їх під час пошуку знань, яких не вистачає; на основі організаційних та комунікативних вмінь бути здатним розпочинати (завершувати) урок,

задавати домашнє завдання, як це робить вчитель в іншомовному класі; контролюючи та оцінюючи відповіді учнів, бути в змозі використовувати відповідну вербальну та невербальну поведінку, яка є притаманною вчителю в країні, мова якої вивчається.

Спеціальні професійно-методичні вміння складають останню групу професійно-методичних вмінь. Вони передбачають вміння вчителя проводити окремі групові та масові заходи, які традиційно проводяться в країні, мова якої вивчається. Такі заходи можуть бути класними та позакласними. Наприклад, організація та проведення виставок, спортивних змагань, свят, ротарі-клубів, груп за інтересами (SIGs), кружків. Учні середньої школи України повинні не лише знати, що це за заходи, але й на рівних брати участь в них, дотримуючись законів їх проведення, тому майбутньому вчителю іноземної мови необхідно оволодіти цією групою вмінь.

На наш погляд, оволодіння перерахованими у даній статті лінгвокомунікативними, лінгводидактичними та професійно-методичними вміннями як складниками професійно-педагогічної компетенції майбутнього вчителя буде сприяти ефективному формуванню СКК у вищих закладах освіти.

*****

1. Ананьев Б.Г. О проблемах современного человекознания. – М.: Наука, 1977. – 380с.
2. Бориско Н.Б., Ишханян Н.Б. Социально-психологические предпосылки формирования лингвосоциокультурной компетенции // Иностранные языки. – 1999. - №3. – С.53-55.
3. Бориско Н.Б. Концепция учебно-методического комплекса для практической языковой подготовки учителей немецкого языка. – К.: Центр КНЛУ, 1999. – 268с.
4. Буланкина Н.Е. Проблема самореализации личности в полиязыковом информационно-образовательном пространстве. – Новосибирск.: НИПК и ПРО, 2000. – 190с.
5. Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Язык и культура. Лингвострановедение и преподавание русского языка как иностранного. – М.: Русский язык, 1990. – 240с.
6. Гальперин П.Я. Введение в психологию. – М.: Наука, 1999. – 288с.
7. Гопалова В.Н. Формирование социокультурной компетенции студентов технических вузов: Дис. канд. пед. наук: 10. 00. 02. – К., 1998. – 200с.
8. Грушевская Т.П., Попков В.Д., Садохин А.К. Основы межкультурной коммуникации. – М., 2000. – 352с.

Матеріал надійшов до редакції 24.09.03 р.

Калинин В.А. Особенности формирования социокультурной компетенции будущего учителя иностранного языка в процессе профессионально-педагогической подготовки.

Определяется уровень сформированности социокультурной компетенции учителя английского языка и выделяются умения, необходимые и достаточные для ее эффективного формирования.

Kalinin V.A. The Development of Sociocultural Competence of a Future English Teacher in the Process of Professional Training.

The article deals with the problems of sociocultural competence of future teacher and singling out four groups of skills necessary for its effective formation.